

clevenéseket, azoknak a' nagy embereknek példájok szerint, a' kik minden dolgokra egyformán teremtetek, és a' kiket semmi világi dolgok sem bámúlásra nem gerjeszthetnek, sem pedig meg nem rettenthetnek.

Mohry Bénéjamin.

4.

Méltóságos Aranka György Úrnak élete *)

Aranka György született Szék Városszában, 1737-dik esztendőben, September Hónapnak 15-dik napján. Attya volt hasonlólag Aranka György, Erdélyi Reformatus Püspök, előbb Széki, az után M. Vásárhelyi, 's végre ismét Széki Pap, Anya pedig Bonyhai Simon Mária.

*) Dicsőült Aranka Györgynek ezen jeles emlékeztetését, T. T. Senquicius Kovachich György Úr buzdításának és egyszer'smind velünk szíves közlésének valamint nyilván köszönnük, úgy örvendő ölellyük azon alkalmatosságot, mellyel Nagy Erdemű és Tudós Székely Márton Úrnak magyarságát, de főképpen a' már nálunk ritkábban ugyan, fellebb emelkedő Romai szózatnak tisztaságát, és kellemetességét az ő Classicus Verseiben olvasóinkal megismértethetjük, és azzal mind e' napiglan még nem hat nyatlott Római ízlésnek élő példáját mutathattuk, a' Deák levél mellyel értekezését késére e' következő:

Viro Perillustri ac Docto, Mart. Georgio Kovachich, Senquiciensi, complurium II. Regni Hungariae Comitatum Tabulae Judiciarie Assessori tit. tit. mihi plurimum venerando. —

Perillustri, ac doctissime Domine!

Domine mihi singulariter colende!

Multum sane jam ac diu est, quod Tibi, vir Perillustri, expectationique tuae inpono. Octo praeteriere menses post datas mihi a Te litteras, quibus jubes, ut vitam fataque Illustrissimam et Magnificam D. Georgii quondam Aranka ad Te et edendam a Te perscriberem. Tuas ego

Gyermekkori idejéről, történeteiről 's neveltetéséről keveset tudhatni; mert ma alkori emberek nincsenek, maga pedig azokat írásba nem tette. Ezek lesznek okai, hogy a' jelenlévő

litteras animumque ex istis Tuum accepi, atque intellexi libentissime statimque dedi operam, quantum potui, solertem scriptiunculam brevem biographicam in memoriam Amici nostri communis et multorum honorum Amici componere. Id ubi composui, quoniam solus ego viri illius acta fatique nesciebam, communicavi cum amicis sex, qui et ipsi vel cognitione, vel sodalitate et convictu cum nostro erant conjunctiores, ut si quid ego vel omiserim, vel erronee scripserim, vel denique non suo loco posuerim, adderent, mutarent, delerent. Haec, quae hactenus legisti, vir Doctissime, perfecta a me sunt spatio non amplius 15. vel 20. dierum. Cur tamen (jure quaesieris) haec mea responsio tarde adeo ad Te perferatur? Amici isti superius memorati in causa fuere; apud eos enim, id quod citra calumniam dictum esto, sciographica illa vitae descriptio multo tempore detenta haesit, quum interea, si duos, vel tres excipias, nemo vel literulam addiderit, aut demserit. Tres omnino fuere ex istis Amicis, qui aliquid auxilii mihi in hac opella praestitere: Spect. Dnus Andreas Ajtai pauperum apud Incl. Tab. Regiam Advocatus ordinarius, deinde Dnus Jos. Nagy horologarius, hi quidem ambo admodum exiguum; tertius autem isque plurimum Spect. Dnus Jos. Szatmari Procurator causarum et convictor contubernalisque Amici nostri desideratae memoriae Georgii Aranka. Habes igitur nunc, vir Perillustis et Doctissime, non quidem, quod petebas, imo jubebas, sed quod ego potui, biographiam qualemcumque Illustr. et Magnif. Dni Georgii Aranka, quam Tu, si ita videbitur, ede sane ac facito publici juris, ita tamen ac tali sub conditione, ut quae Tibi videbuntur inibi minus accurate minusque decenter scripta, per Te ipsum deleantur, tollantur: si qua item per imprudentiam nostram omissa fuerint, ista vero pro Tuo in Amicum veterem amore suppleas. Unum est, quod Te oro, vir doctissime ac Domine Perillustis: Ego novellas istas periodicas, quae, Te referente, in Hungaria, titulo Tud. Gyűjtemény quovis Mense eduntur, non novi; si tamen in illis integra haec biographia prodire simul et semel nequeat, quemadmodum id fieri in ejusmodi novellis adsolet; nollem ego quidem per phyliras discerp-tam mutilatamque edi. Effice igitur, quantum in Te situm est, ut, qualiscunque demum, prodeat serie continua phylirisque cohaerentibus atque integra unoque obitutu et conspectu pateat Lectoribus; dignum enim profecto est nomen Arankaianum, cui vel post obitum honor iste habeatur. — Si vacat etiam naenias nostras in memoriam Amici Tui et mei legere, addo versus aliquot ex

Tudósítás az ő életéről nem lehet tökéletes. —
 Azt beszéllette magáról, hogy gyermek korában
 aszszonyt maga körül nem szenvedhetett, kívált,

illis, quos anno proxime praeterito de mortibus Trium
 virum Transsylvaniae nostrae. Samuelis scil. Kemény,
 Jos. Teleki, nec non Georgii Aranka inparato satis ca-
 lamo luseram:

Omnia fient late circum. Tu sola triumphas,
 Crudelis Libitina, nec in pia vulnera sentis,
 Quin eadem duplicas, non causa laedimur una,
 Heu! miseri, teloque tuo jacet ille dierum
 Jam quamquam satur ac seculo confectus, at idem
 Vivere centenos merito dignissimus annos,
 Qui proprium fulvo nomen sortitus ab auro,
 Aureus in Sophiae penetralibus usque micabit,
 Adversarius ille superstitionis, ARANKA.
 Hoc praesente viro non ulli impune licebat
 Naturae leges rectae ac rationis habere
 Insuper. Hic rerum causas nexusque latentes
 Pandere resque atra nocte et caligine mersas
 Promere, et in dias educere luminis auras
 Doctus erat, solers atque indefessus agendo.

Hic et amicitiae fugientis in aethera quantus
 Et stator et cultor! Coelo detrudere solem
 Inque die medio tenebris involvere mundum
 Invidus ille parat, sanctum qui tollere nomen
 Tentat amicitiae. Quid enim fuit utile nasci,
 Vivere quid dignum, verus si desit amicus?
 Nil ego contulerim jucundo sanus amico
 Quam pulchre venusinus odor! Sed quo feror? ingens
 Hic laudum campus nobis aperitur, amico
 Solvere si dulci plene sua Justa velimus.

Nec fuit e numero vulgi, quod semper amicum
 Utilitate probat. Doctos sibi jungere seque
 Jungere doctrina claris gaudebat amicis,
 Nunquam non gnarus, quid distent aera lupinis.

Tantum igitur nostro est infixum pectore vulnus
 Lethifero mortis telo, cum cedere fatis,
 Heu! non exorandis, est jussus ARANKA.

Sed quid plura? Illum magni celebrate Poëtae,
 Vorsibus aeternis. Ego debilis ac sine vena
 Ad graviora vocor. etc. etc.

Ilacc, forte minus grata Tibi, volebam Tecum com-
 municare, et jam charta deficit, sed non amor in Te meus,
 cum spiritus hos reget artus. Vive felix faustusque cum
 filio longe dilectissimo. Deus Te vosque diu nobis con-
 servet ac tueatur!

Perillustris Dominationis Vestrae

Obsequentissimus servus
 Martinus Székely mpr.
 Pastor Eccl. Ref. M. Vásárhely.

ha csókolni akarta. Emlegette azt is, hogy M. Vásárhelyt (mert ott kezdette Oskolai Tanulását) volt egy olyan csudálatos természetű Tanítója (Praeceptora) a' ki, midőn Arankának köhögését, sőt szuszogását is hallotta, leg-ottan Nyak-vassal fenyegette; szüntelen a' Memorizálással kinozta, és minthogy Aranka rossz emlékezésű volt, a' rosszúl tanult Leczkéért ottan-ottan büntette, mellyek miatt azt a' Praeceptorát sokszor nevezte hibásnak. — Hanem a' derék Mátyas István lett az után Tanulásának Vezére, a' kiről sok jót beszéllett, 's a' kinek keze alatt érvén Togás Déákságot, ment Aranka Maros-Vásárhelyről a' Nagy-Enyedi Refor. Collegiumba tanulásának további folytatására, a' hol tétetett a' Lógica Classisban Publicus Praeceptorrá, mely idő alatt volt szándéka, hogy Pappá legyen, 's Enyedhez közel égy falusi Ecclesiában meg is próbálta arra való tehetségét: de az Úri Imádságot el-vétvén, 's azon kívül is a' könyv nélkül való tanulást únván, 1764-ben 27. esztendőskorában azon Collegiumtól el-távozott, hogy a' Királyi Tábla mellett Cancellista legyen. —

Atyjának származása volt Zágon nevű Faluból, melly a' Székelységben fekszik, t. i. Sepsi Székben, erre nézve többnyire Zágoninak is szokták volt hívni mind az Attyját, mind pedig magát is jó darab időig, igen nagyon szokásban lévén az a' Magyar Nemzetben is, hogy származások helyéről nevezzék az embereket p. o. Csik-i, Rosnyo-i, Kovászna-i, 's a' t. A' hajdoni Püspök Aranka György néha tulajdon maga a' nevét törvényesen is Zágoninak irta. Itt azt is meg jegyzem, hogy a' tavaly meg-holt Ntgs Aranka Györgynek vezetéknevét a' régibb emberek így hangoztatták: Aránka, a' melly nékem alkalmatosságot ad kérdenem, ha valyon az a'

nő Aranytól származik e', avagy inkább Aranytól? Én az utolsót tartom helyesebbnek: de akár melyik legyen; tovább viszem már kezdett munkámat.

A' mint megemlítettett, Néhai Aranka György tanult a' M. Váserhelyi Collégiumban is, és a' többek között volt Tanítója ama' híres és Diaeteticájáról a' Magyar Nemzetben el-felejtethetlen emlékezetű Orvos Kibédi Mátyus István Úr, ki a' maga szelid és okos viselete által Arankának hasznót, magának pedig Arankánál örökös tiszteletet 's barátságot szerzett.

Tanulását végezte a' Nagy-Enyedí Reformatum Collegiumban, és sokszor beszélte a' Baráttainak hogy, mikor ki-szállott abból a' Collegiumból, ilyen szabásúlág elmélkedett: Isten! im é én hely 's állapot nélkül bizonytalanságban vagyok: de arra kérélek Tégedet, hogy tartsd-meg eszemet 's egészségemet: Szerzek én szerencsét magamnak. Ez egy kevésbé kevés lyecske hönyörgés: de még is fel-jegyzém azért, mert nagyon érsik rajta az iskolai bűz, és látszik belőlle az ifjui éretlenség, a' melly sokszor arra vészén minket, hogy helyesnek tartsuk keresztényi Nevezetünk 's méltóságunk mellett is a' szegény hízeltető Ovidius Poétának ama' virágját: *Di tibi dent annos, a' te nam cetera sumes.* —

A' meg jegyzett 1764-dik esztendőben Cancellistává lett, az akkori Tabulae Regiae Praeses Mlgs. Gróff Nemes Adám Úr ó Excellenciájára Praesesi Cancellariáján, kinek kegyelmébe esvén, ott asztala is volt, 's alkalmatossága is esmérkedni sok nagy Urakkal és aszszonyokkal. Nevezetes, hogy Aranka felette munkás, de fősvény nem lévén, a' munkát keresve kereste; ha-

nem azért senkitől jutalmat nem kívánt, mely cselekedete néki becsületet és még több jövedelmet hajtott, más úton pótoltatván ki ezen fogyatkozás.

Két esztendő Cancellistaságában, i. i. 1766-dik esztendőben Novembernek 22-ik napján a' Báró Domokos Antal Itélő Mester Úr Cancellariáján Praeses, vagy, a' mint nevezik, Protocolista is lett. — Az után pedig, B. Domokos Antal Maros-Széki Fő Király-Bíróvá tétetvén, Mlgs Cserei Mihály, és végte 1774-dik esztendőben Mlgs Székely Dávid Itélő Mester Úrnál lett Aranka Protocollistává, a' hol, és a' mikor kezdette szemeit ostromolni az alább meg-említen-dő nyavallya is. — Ama' Néhai Báró Domokos Urat sokszor nagy dicsérettel emlegette a' mi Arankánk, mint a' kinél igen nevezetes alkalmazatossága nyílt a' Polgári Világ' meg-esmérésre. Azt is gyakran emlegette, hogy annál az Itélő-Mester Úrnál nem csak mint Protocolista, hanem úgy is viselte magát, mint szolga, a' nagy asztaloknál háta meggett kardoson udvarolt, tárgyért cserélt, ágyát meg-vetette 's még csizmáját is le-húzta, meg-tisztította. 's a' t. az után pedig estve kártyázott és reggel kávézott vele. — Ez időben lett alkalmazatossága Aranka Györgynek a' Néhai Báró Szilágyi Sámuel, és Nagy Toldalagi László Urak' esmérettségeibe csni, kikről sok jó dolgokat szokott volt emlegetni, sőt egy beszélgetést (Dialogust) is írt a' Néhai Aranka György, melyben bizonyos Polgári Dolgokról Gróff Toldagit és B. Szilágyit beszélteni egymással, de ez az írás ki nem nyomtatott. — Ezen Cancellistai állapottyában nyert alkalmazatosságot Aranka György arra is, hogy egy Franciaúl tanulni kezdő ifjunak társaságában, 's kedve töltésére meg-tanúlna a' Francia nyelvét,

miat az előtt kevés idővel a' Németet. — Beszél-
 lette azt is sokszor, hogy Deák-ságában el-mel-
 lőzvé a' Mathematicai Tudományok' tanulását,
 már megért Cancellistai idejében kezdett itt Ma-
 ros-Vásárhelyt Mathesist tanulni, és abban jó e-
 lő-menetet is tett a' Néhai kedves emlékezetű
 és mindenféle Tudományokban híres Férjfiunak
 Tiszt Kovásznai Sándor Professornak Vezérlése
 és ut mutatása alatt. — Azon Cancellistásko-
 dásának idejére esik az is, hogy Drelincourt-
 nak a' Halál félelmei ellen Francziául íratott köny-
 vét Magyar Nyelvre fordította, és két Darabban
 in 8-vo az édes Attya neve alatt ki-nyomtatatta.
 Hanem életének épen azon részét ostromolta egy
 igen terhes nyavalya, a' mely valami Hypocon-
 driaca affectióból vett volt eredetet. Ezen nya-
 valyájában felette szenvedett sokat szemcinek
 fájdalma miatt és néhány esztendeig tartott az a'
 szenvedése, még pedig oly' nagy mértékben,
 hogy a' világosságot nem nézhetvén, a' Nap el-
 len ernyős kalapot viselni volt kénytelen, a' me-
 lyet sokszor beszéllett. Minden orvoslás haszon-
 talan vala, noha Bécsben a' hová Mlgs Székelly
 Dávid Úrral fel-menni 's a' nagy Mária Theresia
 Császárnéval beszélleni szerencséje volt, az Ud-
 vari orvosok is tanácskoztanak a' Császárné pa-
 rancsolatyából azon nyavalya felől, de gyógyít-
 hatatlannak pronounciálták, míg egyszer valamely
 jó történet Segesváron egy Patikáshoz vezérlé,
 ki előtt a' nyavalyáját meg-beszéllvén, az azt tu-
 dakoza, ha nem izzadnak e' a' szemöldökei?
 mellyre Aranka, igen sokat izzadnak, úgy mond-
 Ezt értvén a' becsületes Patikás, azt tanácsolta
 Arankának, hogy István Király' napja után fe-
 redjék a' folyó vizben minden napon, míg a'
 viz hó kezd a' hideg miatt fagyni, feredjék pe-
 dig a' Nap' Fénnyénél és meztelen, néhányszor

minden feredéskor le-bukván a' vízben's ilyen módon fejét is a' vízbe dugván: feredés után pedig köntösét magához szorítván, mindenkör egy jó sétálást tégyen, míg teste gyengén fel-melegszik. Ezt Aranka követte, és az első esztendőben ugyan kevés hasznát tapasztalta, de a' következőekben nem csak a' hosszsan és unalmas szenvedéstől meg-szabadult, hanem szemeinek eleven látását is üveg' segítsége nélkül mind' holtáig hiba nélkül meg-tartotta. Bécsbe akár csak újság kívánásból, akár az itt mindjárt elő forduló Tárgyra nézve menvén, ott létekor udvarolt a' nagy hírű Mária Therésia Császárnénak és kegyesen fogadtatott a' nagy Aszszonytól, kívált ha Reformata Vallását Aranka el-hagyván, Róm: Catholicussá lenne, melly ajánlásra Aranka dicsősségesen felelt: Felséges Aszszony! Vallásom aránt meggyőzöttetve vagyok: soha sem hazudtam embernek is: Felette ellenem lenne, ha Istennek hazudnék. — No akkori Bécsben létével szeméi' gyengeségétől ösztönöztetvén, esedezett a' Felséges Császárnénak, hogy nyerhessen valamely nyugodalmasabb Hivatalt, a' honnan élelmét illendőleg megszerezhesse. A' kegyes aszszony esedezését meghallgatta, és annak következése lett az, hogy az Erdélyi Méltóságos Királyi Táblán, Vacanti-a esvén, 1782-dik esztendőben, Januarius' 18-dik napján a' Néhai Mlgs Rósniai Josef Úr helyére és fizetésére, mint Szám-felett-való Assessor, bé iktattatott. Ebben az állapotban folytatott serény és hív szolgálatot, némely Expeditiók is bizattatván reája; míg a' két Districtualis Tábláknak II. Jósef Császár Ő Felsége által 1787-ik esztendőben lett felállittásokkor M. Vársárhelyen Districtualis Actualis Táblai Bíróvá,

és ismét ezeknek eltöröltetések után, mely esett 1790-ik esztendőben, a' Mlgs Királyi Táblán Actualis Assessorrá tétetett; hanem ez utolsó későbbre esett, a' mint alább meglátszik; mert még ekkor csak Supernumerarius Assessori Hivaltalt nyere. — Utólyára 1796-ik esztendőben Május' 10-ik napján következett Arankára az Assessorágban Actualitás is, mellyet hiven folytatott haláláig. És itt e' Tárgyban meg lehet jegyezünk az Aranka György' lelkének serény 's tiszta látását; mert, el hallgatván most az ő egyenes-ségét, melyet mindenkor mutatott az Ítélet-hozásokban, olyan nagy figyelme volt néki minden perek' elő adattatásokban, hogy, noha ugyan olykor láttatott is nem ügyelni a' felvételre ügyre, hanem holmi apróság, versék', 's más dolgok' írásával, és jegyezgetéssel foglalni elméjét 's figyelmét, de felszóllott mindenkor, mihelyt a' szükség kívánta, és olyan helyesen 's értelmesen szóllott a' jelen volt causákhoz, hogy csudálták mindenek azt a' jeles és sokra érkező elmét, a' mely oly tisztán ítelt arról is, a' mire láttatott volt nem figyelmezní. — Meg holt pedig 1817-ik esztendőben, Martius Hónapnak 11-ik napján, 11. órákor, délelőtt minden fájdalom érzése nélkül, és ugyan azon Hónapnak 13-ik napján, népes halotti Gyülekezetnek kísérésével megtiszteltetve, Maros-Vásárhelyt a' Reformatusok' Temetőjökben lévő Czinterem' kerítésében, a' Cathedrán alól napnyúgot felé egyenes lineában nyoltz lépésnyire el temettetett.

Teste alkotását a' mi nézi, magossan termett volt; de a' vastagsága nem volt magosságához szabva: vékonyabbnak és sűgárobbnak kellett volna lennie a' néki adatott magossághoz képest. Különös szépsége nem volt, sőt minden tagjai igen izmosok, kövérek valának,

kivált a' Feje, mely öreg korában majd' egészen megkopaszodott, és az ábrázatja. Ezekhez vala szabva járása is, a' mely minden ékesség nélkül és többnyire görbült Testel, 's földre függesztett szemekkel vala. A' lépésben is lábai térdei és szárai gyengén kifelé hajlottanak. Szóvának hangja és beszédje is kedvesség nélkül valának. Rövideden: testének különös és kitesző ékességével senkinek semmiképen nem tetszhetett; öltözetét is pedig a'hoz szabta, és a' könnyű különös czifraságához nem is értett. Általában véve elejétől fogva mindég Magyar köntösben járt; öregségében csak ugyan olykor olykor a' kaputot is magára vette, sőt halála előtt hat hetekkel német-nadrágot is csináltatott, de azt sem módiból, vagy a' Magyarinak megvetéséből, hanem szükségből, Orvosi Tanátsáslásból. Beretválkozása pedig mind' haláláig németes volt. — Hanem ezeket legjobban kimutatja az Aranka' képe, melyet 69. esztendő korában íratott le, Krasznai Mlgos Camerarius és Fő Strása - Mester Cserei Farkas Úr olyan szándékkal, hogy Magyar Országban a' Pesti Múzeumba tétesse. Ezt a' képet oly helyesen is írta Boér Márton nevű M. Vásárhelyi Festő, hogy az Aranka' ablakában lévén száradás végett kitéve, sokan az útszánjárók közül, mint Arankát, úgy köszöntötték.

Teste mind haláláig tartós egésséggel 's vidám érzékenységekkel birt. Ki kell venni innen a' fennebb említett szemeibéli hosszú nyavalyáját, 's ezen kívül még némely hirtelen jövő, menő betegségekcskét, melyeket panasz és békétlenkedés nélkül, sőt vidámon és gyakorta jó kedvel, nevetve, tréfálódva szenvedett. Halálakor is nem valami rendes nyavalya lepte meg, hanem erőtlensége miatt a' házában el esvén, egy szegyet falhoz tettetett a' feje a' bal füle

tővénel, mely miatt a' vér az agyára tódult és az érzés' tehetségétől a' miatt megfosztatott. De az Orvosok jobban tudják, az ilyen történetekben miként dugja meg az idegen vér a' főnek agyában az életet; én az iránt nem vetélkedem. Elég az, hogy minden beszéllés, látás, sőt mozgás nélkül élt az irtt eset után 14. órákig, és azok el telvén, meg holt egész kővér, izmos testtel, 's vidámságot mutató ábrázattal. Akkor noha már szintén 80. esztendő volt, de úgy látszott mind' maga viseletéből, mind' ábrázattából és beszédjéből, legkülönösöbben pedig elméje' elevenességéből, hogy el élhetett 's élt is volna még kilentz esztendeig, ha az az eset nem találta volna.

Hanem Teste' mivoltának le-írásától, menjünk már az Aranka' Lelki tehetségeinek előadására. — Az elmének különös elevenességével nem birt, és hogy Tudós lett (mert igaz, hogy a' mi Tudósaink között nem az utolsó helyen vagy on az ő neve), nyerte azt felette nagy és majd' meg-győzhetetlen szorgalmatossága által, melyhez járult hasonló figyelmetesség, és a' kettő együtt csudálatoson vitte Arankát arra a' helyre, a' hol lakik az elmesség. Ezt kiváltképen azért jegyzém meg; mert Aranka Poëta is volt, és azt beszélte, hogy 40. esztendő korában kezdett leg-először verseket írni. Irt pedig jó és kedves verseket is, mikor serényen figyelmezett a' felvett materiára, és igen nevezetese azok a' Versei, melyeket készített Néhai Második Jósef Császár' Uralkodásának kezdetéről — A' mely verseket pedig gondolkozás nélkül, vagy kevés figyelemmel írt, minéműek születtek tőle gyakran a' Királyi Táblá gyűlésében is, azok eléggé jelentik, hogy a' Poësis nem született, hanem szerzett tulajdonsága volt. E' mellett is mind azon

által írott Verseit igen sokszor meg-igazítva, változtatva, rostálva 's másokkal rostáltatva, végezetre a' jóvait ki válogatván, ki-nyomtatattatta in 8-o.

Abban a' Tekintetben, a' mit Izlésnek, nevezünk, a' közönséges beszédben, 's társalkodásban soha a' czifra, pompás, válogatott ékességű beszédet ugyan Aranka nem követte: de az írásaiban igyekezett minden dolgot szép beszéddel adni-elő, és néha oly igen fel húzta ezt az igyekezetet, hogy a' miatt érthetetlenné vált az írása. Ezt a' kis hihácskát pedig, melyet csak ritkán ejtett, annak a' forró buzgóságnak kell tulajdonítani, melyell égett az ő szíve a' Magyar Nyelv' ki-mivelésében, és úgy annyira égett, hogy életének utolsó húsz esztendejében még az igen szép, ékes, tudós és becses Deák Nyelvet is a' Magyar mellett megvetette. Ez egy kevésbé bővebb elő-adást érdemel. Néhai nagy emlékezetű második Josef Császár minden Népeit egygyé tenni 's csak Német nyelven akarván igazgatni, sőt, úgy szollva, látatván olyan szándékát nyilatkoztatni-ki, hogy a' Németeken kívül lévő minden Népeiben a' Nemzetiséget el törölje; ez az erőszakos dolog számlálhatatlan embereknek, valakik jól tudtanak gondolkodni, viszsza-szon és kedvek ellen esett. Meg-halván tehát 1790-ben az a' Nagy Monarcha, egyéb népei között a' Magyarok is igyekeztenek el vétetett vagy meg-csipdesett Nemzetiségeket vissza-állítani. Mit cselekedtenek pedig akkor e' dologban a' Magyarok mind' két Hazájokban, azt emlitenem most nem szükséges. Oda megyek már, hogy 1790-dik esztendőben Kolosváron Erdély is össze-gyülekezett Dietára, a' hol egyéb végezésék között mind' a' Nemzet, mind a' barátságos második Leopold Császár hasznoson emlékeztenek a' Magyarok' nyelvéről. Ekkor al-

kalmatosságot vett, avagy helyesebben mondva, mérészlett venni magának Aranka, hogy egy rövid Értekeződést készíttene, 's láts nyomtattatna Magyarúl in 8-vo, melyben tanácsolja is, módját is adja, el is rendeli egy Magyar Nyelv művelő Társaságnak felállitását. Ezen dolgot a' Magyarok jó akaróji mindnyájan hasznosnak, szépeknek, sőt szükségesnek találták, ligondolóját dicsérték 's minden jobb jobb, és értelmes Urak azon Társaságnak Tagjai lettenek. Hanem én arról tárgyomhoz képest most sok szóval nem írok; és vissza térek oda, a' honnan kiindúltam vala. Attól az időtől fogva felette nagy munkával törekedett Aranka a' Magyar nyelv' pallérozására. Mindeneket én itt elő nem hordhatok. Emlitem azt különösen, hogy akkor fordította a' mi nyelvünkre a' Júlia Leveleit, melyekben igen szép 's virágos a' beszéd. A' legutólsót, mely az Ovidius' neve alatt jó elő, a' maga fejéből szülte Aranka, és ez a' többinél sokkal szebb. — Fordított Magyarra egy Comoediát is, az Újj módi Gonosztévőt, és a' Budai Basát, mindeket, de az utólsót kiváltképen szép beszéddel. Ezen Basájáról beszélt nekem a' Néhai Tudós Aranka, hegy annak kinyomtattatása után kevés idővel Magyar - Országban jártában, midőn Pesten volna egy Könyves-boltban, volt jelen ott egy Magyar-Országi Úr, a' ki 's mások is az ott lévők közül a' mint beszélnének a' szép magyarságról (szép Magyar Stylusról, beszédről) ama' fenn említett Úr, kinek nevét én el felejtettem, a' beszéd közben ottan ottan elő hozta: *Denique ille Aranka Transsylvanus scribit egregie Hungarice*, és ilyen Reflexióját gyakran hozván elő, a' Budai Basára applicálva, nem állhatta tovább Aranka, hanem magát kijelentette 's megmondotta, hogy ő legyen

az az Erdélyi Aranka, és a' Budai Basának fordítója, mely dolgot a' jelen voltak csudálkozva és nagy tisztelettel vettnek. — Nem állapodott pedig meg az ilyen apróságokon: felemelkedett a' Magyar Nemzet' történeteire is, mely vizsgálódásában micsoda szövétnekeket gyűjtött a' mi Historiáink' homályában, az a' derék Hazafiú, kinek birtoka alá fognak jutni az Aranka' írásai, talám közönséges látásra fogja hozni a' következő időben. Ne is titkolja el, akár ki légyen valaha az a' Birtokos, és mind' dicséretet, mind' hasznót fog nyerni a' háládatos maradéktól. Ugyan csak azon írások közül név szerént emlitem a' Székely nemzetről készített könyvét, és ismét azon feleleteit, melyekkel ellene ment a' Göttingeni Schlözer Professor' Erdélyi Szászokról készített vagdalódzó, 's nem egész meggondolással írt könyvének.

Már öregségére hajolva, és életének mintegy 64-dik esztendejében Bölcsesség' tanulására is adta elméjét. Seris venit usus ab Annis. Itt és ekkor akarta igaz haszonra fordítani az életet. Tanult annakháért, tudakozódott, gondolkozott, okoskodott, és írt. Sokszor hívta magához barátjait, esmerőit és azok előtt el olvasta a' maga Philosophiai gondolatait, értekezéseit, — sőt az ez előtt nem sokkal megmondhatatlan hírvű Kánt Professor által felfedeztetett Philosophiai új Systemát rendesen tanulta a' Collegiumban a' kuszabott órákon, mint a' Deákok, megjelenvén mindenkor a' Professori Praelectionon. — Hanem csak látszott benne is, a' mit Crassus mondott volt a' vén Masinissának: Részöre, és estvefelé kezdettél várost építeni, Király. — Úgy tetszik, hogy Aranka legkülönösebben volt alkalmas a' Magyar nyelv' ékesítésére és az által törekedett a' Magyar Tud. Gy. XII. K. 1812.

gyar nemzet' virágzásának 's boldogságának előmozdítására. Meg kell vallani, hogy a' maga példaadásával igen sokat is tett közöttünk, mind' kettőben számos embereket serkentvén fel hasonló dolognak cselekedésére. — Bár ne is szűnénk meg munkás lenni az a' szép példaadás a' következő esztendő' századjain keresztül a' mi maradékainkban! A' nyelv, a'vagy beszéd az közönségesen az emberek között, a' mi által születik, terjed, neveledik 's végre uralkodik az esméret, tudomány, bölcsesség, jó erköltsök, mesterségek a' Nemzetben. A' mely nemzet jól érti a' maga nyelvét, és azt szereti is, az olyan nemzet bővíti is okoson és bölcsen, nem pedig nevettségesen az esméreteket, az igaz hasznót és gőnyörűségeket: az olyan nemzet végre nem szorúl idegen népekre, hogy hasznót koldúljon azoktól; hanem hasonlatos ama' jó Gazdához, kinek Tárjában mindenféle szép, hasznos és szükséges dolgok találtnak. Alig hiszi meg valaki, mely sok becses időt vészen fel az életből a' sok nyelvek' Tanulása és mely igen tompítja az elmének felemelkedett tehetségeit, melyek a' képzelődésnek 's megítélésnek tárgyai körül forgolódnak, és a' nagyon Polyglottus emberek soha nem is voltak alkalmasok valamely nagy dolognak kigondolására 's végbe vitelére. Feltésem tehát, a' mi nincs úgy, hogy a' mi nyelvünk kivagyson pallérozva és mi minden dolgokat, azoknak minden tulajdonságait 's minden alkotásban elő jöhető jelenéseit tudjuk nevezni, és más emberekkel közleni, avagy, ha most azokat a' dolgokat nem esmerjük, vagyon út, és mód a' mi nyelvünkben azoknak helyes és értelmes elnevezésekre, mely által azok az elveszés ellen megoltalmaztassanak; nem azt teszi é ez, hogy nekünk vagyon a' mi Tárunkban mindenünk, és

nem csak másokra nem szorúlunk, hanem adhatunk is másoknak? Ez olyan igazság, mely a' közelebb lefolyt 27. esztendőken, mint meg anynyi oszlopokon olvastatik. Dicséretet és becsülést érdemel tehát kétségen kívül néhai Mlgos Aranka György Úrnak emlékezete, a' ki ennek a' hasznos dolognak lehetőseges kezdetet és folyást igyekezett adni, mint egy Napot gyűjtván az Esméreték' világában. — Hanem talám igen hosszszason és idéltlenül okoskodtam? Légyen ez így; de nem helytelenül. Ugyan hová illik inkább az ilyen okoskodás, mint az Aranka' életének előadásába? Erdély az én életemben a' meghaltak között három különös embert hozott elő, kik első fénnyel tündökölnek a' Magyar nyelv és nemzeti virágzás gyarapításában: Tiszteletes, Tudós és el felejtethetetlenül híres emlékezetű Borosnyai Lukáts Simeont M. Vásárhellyi Papot, ismét Szacsvai Sándort, ki Bécsben a' Felséges Királyi engedelem által sok esztendőig vala Újság - Író, 's Kolosváron meg hala ez előtt nem sok esztendőkkel, a' kinek életét leírva olvasni igen nagyon szeretném, és Aranka György, a' kit most ez erőtelen írásomban rajzolgatok.

No tehát Aranka, nevezetesen a' Magyar nyelv' 's nemzet' művelésére, pallérozására volt kiválva mások felett. Adta is annak sok szép jeleit, a' mint majd' alább az ő írásainak 's könyveinek előadásában megirattatik, sőt, hogy az olvasók más oldalról is érthessék azon buzgóságát Arankának; ide egy nevezetes Története tétetik fel: A' Borgói Dominiumban lakó Oláhok mikor Határnokokká tétettenek néhai Felséges Mária Theresia Császárné' Uralkodásában, az a' Dominium a' Mlgos Bethlen Grófi Familiácé lévén 's hogy Fiscalitas lehessen belölle, conscribál-

tatnia kellettén, mely által *aequivalens* csere tétethessék azon Jószágért más Jószággal; arra a' *Conscriptióra* 's egyéb oda kívántató dolgok' eligazítására Aranka is kirendeltetett. Akkor egy bizonyos alkalmatossággal midőn asztal felett valamely Német Kapitány a' Magyar nyelvet, 's köntöst olcsárolván, azokról embertelenül szólna; nem álhatta 's nem hallgathatta Aranka, hanem haragos és boszszuálló indulat gerjedvén benne, felugrott az asztaltól, kardot rántott a' jámbor ember, és bajnokoskodni hívta a' Németet. De a' jelen volt több személyek magokat közbevetvén 's a' Kapitány is illetlen beszédeiről engedelmet kérvén, megcsendesedett a' nemzetéért 's annak becsületéért buzgó Aranka. Hanem illő tovább mennünk már az ő *Lelke*' tehetségeinek lerajzolásában, hogy osztán végre azokból egy bizonyos béjjeget (*character*t) csinálhasson az olvasó magának és az alatt rövidben láthassa, esmérhesse Arankát.

Említenem kell annakokáért itt az ő barátságos *Lelkét*, (*barátkozóság*-nak kellene mondanom 's mondom is a' mi nyelvünk' természeti jelentése szerint). Ez azt mívelte benne, hogy ő senkit meg ne utáljon, hanem minden és mindenféle embereket külömbség nélkül szeressen, becsülljen 's a' szenvedőkkel jól tégyen. Némelykor nevettséges dolgot láttatott cselekedni, midőn a' becsüllő 's tisztelő szokat és nevezeteket, minéműek, *Úr, Illustriissime, Alázatos szolgája* 's a' t. olyan személyeknek adta, a' kik állapotuknál fogva, a' Polgári Társaságban alsó padon ültenek: de Aranka azon meg nem indúlt; holtáig megmaradott e' szokása mellett, és meg kell vallanom, hogy, mikor ezt így követte, az által a' jozan *Philosophiát* dicsőosségre emelte az emberek között 's példáját adta annak,

a' mit mindnyájan tartoznánk követni, hogy nem lehetetlen a' könyvekben megíratott erkölcsi szép kötelességeket, avagy csak a' kitetszőbb részekben gyakorlásba tenni. — Itt nékem sok dolgokat el kell halgatnom, melyek az Aranka' életét az ő barátkozósága által ékesítették. Azt pedig nem lehet meg nem említenem, hogy az ő Házát M. Vásárhelyen úgy lehetett nézni, mint az emberi esmérettségnek, szeretetnek és barátságnek köz pontyát. Oda minden társalkodásokban, melyeket igen gyakran tartott tudományos értekezések között és nagy, de ártatlan vidámsággal megízésítve, voltanak meghívattatva minden rendű, állapotú, vallású, 's tehetségű emberek, kik egymást az Aranka' házában majd' úgy nézték, mint Természeti állapotban 's nem gyűlölték. — Ide tartozik, hogy őt az Idegenek is jól esmérték, és a' kik jöttenek a' városba, minden állapotra, vallásra és nemzetre tartozó külömbiség nélkül Arankát megkeresték, vagy külömben Aranka által megkerestettettek, és az idegekkel való társalkodást javasolta az Ifjaknak, mint egy bizonyos módját az erkölcsi simulásnak 's ékesedésnek.

Innen folyt az is, gondolom én, hogy külső gazdagság gyűjtésével soha nem kinozta magát - Leg-nagyobb gazdagsága voltanak barátjai és könyvei, a' hová kell tennem még (minden engedelem kérés mellett) azt is, hogy a' pipázásban felette nagy időtöltését, sőt gyönyörűségét találta; melyre nézve 1803-dik esztendőben, midőn Aranka 66. esztendőös volna, egy terhes veszedelmes és 16. napohig tartó Nyeldekldő-dagadásban szenvedvén szintén haláloson, mely nyavalyája miatt akkor sok elevenségét és a' tánczolóshoz vonó indulatját is el-vesztette, terhesen kellett éreznie, hogy nyavallyájának négy

napjain túl nem lehetet a' daganat' fájdalmai miatt pipáznia. De vissza a' gazdagságra! Maradott volt ugyan meg-lehető's jövedelmű Jószága Arankának az ő szülőjéről: hanem azt ő egy darabocskáig ugyan használta, az után pedig egyik Testvérének ajándékozta. — A' mi pénzt könnyű szerrel 's hivatalából bé-vett, azt könyvekre, atyjafiaira 's kivált Barátságaira úg, el-költötte, hogy heverő pénze igen ritkán lehetett. Ujjságok' jártatására is minden esztendőben tett feles költést, néha két féle Ujságokat is jártatván. Ugyan csak adott költsön is a' meg-szórult szegény embereknek Interesre pénzt: de azt többnyire vagy el-veszni engedte, vagy a' törvényesnél kevesebb Interesre adta, vagy a' tartozóknak ajándékozta: Száz M. forintot adott-ki Vásárhellyi két becsülletes embernek; abból egy néhány esztendeig vett kevés hasznót, azután pedig ajándékozta a' Vásárhellyi első Papnak, 5. M. forintra határozván esztendei Interessét, mely ma is foly. — Volt itt Maros-Vásárhelyt a' Várnak Északi oldalán-túl egy darab sík mező, melyen a' Czigányoknak engedett volt lakást a' Város, 's a' melynek térségén sokott volt a' Collegium-béli tanuló ifjuság régen Szerda és Szombat napokon, míg a' Tavasztartott, meg-jelenni 's ott játszani. Azt a' helyet nevezték a' Lakóktól Czigány-mezőnek. Ez előtt mint-egy 33. esztendőkkel, az a' mező fel-nyiloztatott 's megszabott árron el-adattatott, le költöztetvén a' Czigányok a' Szent-György utza' végére. Ott sok jövevény Németek vettek telket, 's építettek Házakat magoknak, kik között volt egy Szűts is, kinek neve, a' mint most értettem; Brotzki Ferencz volt. Kért ez költsön Arankától 700. forintot. A' Német szeretett urassan élni és öltözni; ezek miatt másoktól is sok költsönö-

zött pénzt halmozott kicsiny Jóságára, a' honnan a' következett, hogy ő Crida alá esett. Mely szép dolgot cselekedett ekkor Aranka! Noha leg-több Jussa néki lett vala a' Jóságához; ő még is meg elégedett azzal, hogy, a' szegény Németnek lévén egy Kanári verebe, azt kalitkástól a' 700. forintban el-vette és osztán a' becses emlékeztű kegyes aszszonynak Néhai Gr. Kendefi Elekné Betlen Kristina Aszszony ő Nagyságának ajándékozta. Ezt a' szép történetet mind' Arankának, mind' az említett kegyes Grófnének szájából halgattam, de úgy, hogy a' Grofné hozta-elő; mert a' félét Aranka soha sem cselekedett, és ellensége volt a' dicsekedésnek, a' dicsekedőt pedig sajnálva nevette.

Ebből a' barátságos tulajdonságból folyhatott továbbá az is, (legalább közel valók egy máshoz a' két tulajdonságok), hogy Aranka mindenkor alázatosságot követett. A' kevélységet nem esmérte, a' büszkélkedésre természet szerint alkalmatlan volt. Valaki tehát őt esmérhette, minden szerethette. A' bizonyos, hogy akarva és szándékoson senkinek véteni nem igyekezett.

Hanem, ha minden tulajdonságait rendre elő kezdem számlálni, úgy ebből a' kicsiny irásotykából könyv nevedik. Nem is viszem már hosszason. Meg-jegyzem még a' következőket. Ifjú idejében közönségesen beszélték Arankáról, hogy ő Frey-Maurer, a' mint hogy valósággal volt is, Bétsben létekor esküvén azzá meztláb 's meztelen térden állva, mely alkalmatosságra Salavárit, 's kurta német nadrágot készítettett volt magának. Miben álljon pedig az a' kurusmányos nevezet a' Freymauererség, én azt nem tudom 's meglehet, hogy nem is méltó az én megtanulásomra. Elég az ide, hogy azt maga Aranka sem

tagadta; hanem (jól emlékezem rája) mintegy 74. esztendő korában azt mondá a' házában kö-zönségesen, egy népes gyűlésben, hogy ő töb-bé nem Freymaurer. Tehát volt valaha Freymaurer, és ez micsoda befolyással lehetett az ő életébe, 's erkölcsi mivoltába, én meg nem ítélem. Azt nyilván tudom, 's örök emlékezetre ki is írom, hogy Aranka soha nem károm-kodott, nem átkozódott, nem esküdött, sőt nem is békételenkedett és (leg-alább nyilván) soha sem búsult: mikor meg holt is, a' mint fennebb már megemlitet-tem, mind' a' fájdalomnak, mind' a' bánatnak, mind' a' békételenkedésnek állapotján kívül 's jelci nélkül holt meg.

Nincsen tehát többé Aranka György, a' mun-kás, barátságos, nyájos, és más embereket is hasonlókra serkentő Aranka György. Mondották róla némelyek, hogy Vallástalan volna. Ha a' cselekedetekből kell őt e' részben meg-ítélnünk, valóban Vallásos volt. Ezen dologra nézve jegy-zésbe tészem még e' két történetet. Egyszer én együtt lévén Néhai Mlgs Aranka György Úrral, beszélgetésünk között valami olyan dolog for-dult-elő, melyre én ezt találtam mondani: Ördög vigye! Nem állhatta a' jó Úr: meg-fed-dett érette, hogy az Ördögöt említettem. Más-szor valami Nemes Ifju, kinek nevét én el-hall-gatom, Arankánál lévén, midőn a' Keresztény Vallásbéli valamely nevezetes Czikkellyről folyna a' beszélgetés, azt mondotta gúnyolva 's csúfo-lódva, hogy ő azt nem hiszi, mert a' csak bolondság. Erre Aranka így szollott Oh! az Úr most még gyermek 's bolond: de, mikor esze lesz en, akkor meg-hiszi az Úr is. Az igaz, hogy a' babonaságot szívéből gyűlölte, és szánakozott a' babonás embereken:

de ebből vallástalanságot nem lehet kiharcolni, és Est inter Tanaim quiddam Socarumque Viselli. — A' Tudós embereket igen becsülte, melyre példák Kovásznai Sándor Professor, Borosnyai Simeon M. Vásárhelyi Pap, a' most is elő Derék Kovácsics György, kinek egyetlen egy kedves fijáról Kereszt-Komja volt Aranka, és mások. El nem hallgathatom itt, ha láttatik is nem a' maga helyén esni annak említése, hogy Aranka a' régi írások' olvasásában a' legelső Erdélyi emberek között volt, 's a' Diplomaticát, közönségesen véve, nagyon művelte. Tudományjáról őt minden esmérte, melyre nézve 1804.dik esztendőben Könyvek' vizsgálójává is tétetett M. Vásárhelyen.

Házassági állapotra soha sem adta magát, előtte esmérethen lehetett okokból, 's innen vagyon; hogy senki az emberek között az ő nevééről nem nevezetik, és a' miben élhet az ő emlékezete, az az ő általa íratott Könyvek. Azok közül vagynak kinyomtatva is némelyek: de én mind' azokat nem tudom elő számlálni; hanem a' melyeket tudok, azok így következnek:

1. Magyar és Anglus Igazgatásnak összevetése, a' mely kijött Német Nyelvre fordítva és Magyar Országban in 8-vo.

2. Magyar Nyelv művelő Társaságnak elrendelése. in 8-o.

3. A' Királyi Igazgatásról Németből a' II-ik Friedrich Burkus Király' munkájából fordítva in 8-vo.

4. Julia' levelei fordítás in 8-o.

5. Új módú Gonosztévő, fordított Comaedia in 8-vo.

6. Budai Basa Franczból fordítva in 8-o.

7. Drelineourt ugyan abból fordítva in 8-vo két Darabban.

8. Elegyes Versei in 8-o.
9. Értekeződés, Isten, Világ és emberről in 8-o.
10. Két Értekeződés I. Az 1809-dik Esztendőnek el temetése. II. Gubernator Hunyadi Jánosról. in 8-o.
11. II. Jósef Császár Uralkodásának kezdete versekben in 4-to.
12. Templomról való Szép Értekeződés in 8-o.
13. Két Elmélkedés: I. A' Bölcselkedésnek közönséges Történetei, Hol áll az ma? II. A' Természet esmereti Rajzolattyának kicsiny Táblája in 8 o.

14. Apróság dolgokról Versek darabonként nyomtatva. De vagynak még egyebek is, mellyekre most nem emlékezem, hanem ez után, gondolom, elő fognak hozattatni; mert a' jó Isten' kegyelméből olyan idők is lesznek imár gondolom, melyekben a' nagy embereknek nem leszen szabad egészszen meghalniok, mikor befogják el aludt szemeiket.

Tett Testamentumot is 1809-ik esztendőben, melyben egyéb nevezetes dolgok között a' maga szép és a' mi helyünkben magános ember' birtokában gazdag Bibliothecájáról olyan rendelés olvastatik, hogy az, ritka lévén, kivált a' Magyarok' dolgairól szőlő könyvekre 's írásokra nézve, melyeket nem minden Privatus ember gyűjthet bé könnyen olyan nagy számmal; tehát vásároltassék meg olyan ember által, a' kinél egy helyben légyenek és ne oszoljanak el szerteszélyel. — De én ezt elég értelmesen nem tudván leírni; mert nem leheté szerencsém ahoz, hogy magát a' Testamentumot kezemhez kapjam 's abból szónként írjam ide által. — Még utóljára feljegyzem azt is, hogy ő az egészső Bibliothecáját ajánlólag hagyta azon Testamentomban megvásárlás végett a' tavaly reménytelenül meg holt nagy és

jó Úrnak, Néhai Statuum Praesidens Mlgos Gr. Kemény Sámuel Úr Ő Excellentiájának, árrát is maga Aranka szabván ezer aranyig. Nem is fogja megbánni vásárát a' vevő; mert igen ritka könyvek 's írások vagynak azon gyűjteményben, melyek közül én most említem Cicerónak a' Hadi dolgokról való könyvét régi manuscriptumban, a' melyet csak ugyan Aranka, halála előtt két esztendővel, Erdélyi Cancellarius Mlgos Gr. Teleki Sámuel Úr Ő Excellentiájának a' köz hasznára M. Vásárhellyen fundáltt nevezetes Bibliothécájába leendő tétel végett által adott, a' hol minden kétségen kívül ez 's egyéb ritka gyűjtemények is éppen otthon és a' magok helyjeken lesznek.

II. L i t e r a t u r a.

A. H a z a i L i t e r a t u r a.

Könyv - v i s g á l t a t á s.

- 1) HERCZER JÓB (Convent: Minerita) Barcláj János a' Catholica Hittől el szakadott Atyafiakhoz útasított Oktató intése, magyarra által tette. Miskoltzon N. Szégyhá Mihál betűivel 1817. 2-ad rétb. 341. lap.

Nem az előbbeni állapottya, hanem mostani léte, és tökélltetése a' Tudományoknak, és Mesterségeknek tárgya lévén ezen Gyűjteménynek a' Rec. Visgálattya koránt sem az előtt két száz esztendővel élt Barcláj János Vélekedéseit, és hoszan szemben állított vetélkedéseit, hanem egyedül a' mostani Magyarázót, és magyarázását érdeklenni kívánnya. Azomban légyen engedelme